

KVANNs NYHETSBREV #8

Kunnskap og Vern Av Nytteplanter i Norge / Norwegian Seed Savers

12. september 2018

Web: <http://kvann.org>

Email: post@norwegianseedsavers.no

Facebook: <https://www.facebook.com/groups/norwegianseedsavers>
(KVANNs FB gruppe hvor medlemmene er velkommen til å diskutere Nytteplanter!)

<https://www.facebook.com/KVANN.org> (KVANNs offisiell FB kanal)

Redaktør: Stephen Barstow

Kjære nye og gamle medlemmer i KVANN

Velkommen til KVANNs Nyhetsbrev #8!

Jeg håper at dere finne mye interessant og nyttig i nyhetsbrevet! Vi planlegger en utgivelse til mot slutten av året. Ta kontakt om du har lyst til å skrive noe eller har et arrangement du vil reklamere for! Takk til Susanne, Andrew, Kjell og Eirik for bidragene til denne utgaven!! Vi sees! Stephen, redaktør

1. Tilbud til høstkatalogen og enklere rapportering

Takk til dere som allerede har sendt meg tilbud til høstkatalogen, som jeg setter sammen tidlig i oktober. Vi har tidligere bedt alle medlemmer som har fått frø og planter gjennom KVANN å sende inn en enkel rapport helst i det vedlagte WORD dokumentet. For å lette mitt arbeid med dette ønsker vi framover å gå over til EXCEL. Jeg vedlegger et slikt dokument som kan brukes som mal. Andrew McMillion har laget en kort video som forklarer hvordan alle kan lage sin egen rapport i EXCEL: <https://www.youtube.com/watch?v=TnRuAkxhcfE>

Det er bare å ta kontakt med en av oss om dere har problemer. Når dere får nye frø eller planter gjennom KVANN, kan man legge inn i EXCEL arket (det er god praksis å ta backup regelmessig i tilfelle noe skjer!). Vi håper at dette også hjelper dere med å «huske» detaljene rundt nytteplantene dere dyrker og tilbyr. Vi er klar over at noen av dere har problemer med slike filer (også WORD). Vi finner en løsning på dette for hver enkelt (vi jobber også med et web-basert rapporteringsskjema, men dette er ikke klart ennå. Vi er spesielt interessert å ta med nytteplanter i høstkatalogen som er best å så/plante om høsten, feks. hvitløk og andre flerårige løk (fekst. luftløk og Norrlandsløk), samt gamle stauder, trær og busker; det gjelder også pastinakk, kvann og andre flerårige grønnsaker som krever kuldebehandling for å spire osv. Men, alt er av interesse. Tilbud til årboka som kommer i februar, kan sendes senere.

2. KVANN på Terra Madre Nordic i København

Styremedlem Susanne Friis Pedersen representerte KVANN helgen den 28.-29. april sammen med søsterorganisasjoner fra Sverige og Danmark på en felles stand ved festivalen Terra Madre Nordic. Festivalens italienske/engelske navn kommer av tilhørigheten til Slow Food bevegelsen, som jobber for bærekraftig mat til alle i over 150 land. Standen hadde med bevaringsverdige frø, litteratur fra foreningene og smaksprøver av kjeks bakt på ertemel. Det var et stort utvalg av smaksprøver hos de 80 utstillere fra hele Norden – alt fra ost til kjøtt, tang, is og brød. Nabo-standen hadde produkter av grønlandsk kvann – urtesalt, øl og gin. De fleste besøkende gikk nok etter matopplevelsen. Dernest var det mange arrangementer med debatter, workshops og om kvelden var det suppediskotek. For vår forening var det utbytterikt å treffe både publikum og ikke minst søsterorganisasjoner.

Seed saver stand under Terra Madre Nordic i København

3. Nytt fra KVANN-laugene

Andrew og Stephen koordinerer dette arbeidet. KVANN etablerer Plantelaug for å øke kvalitetssikringen og å få bedre kontakt mot medlemmene.

Vi er glad for at vi har nå fått på plass KVANNs første laugsledere. De er:

Frukt: Eirik Lillebøe Wiken(alvastien@gmail.com) og Kjell Hødnebo (kjell.hodnebo@gmail.com)

Angelica (Kvann) slekten: Karl Aakerro (<http://archangelica.no>)

Brassicaceae (kålslekten: grønnkål, hodekål osv.): Andrew McMillion (amcmillion@mac.com)

Rosaceae (roser): Lasse Elden (planteklubbforroser@gmail.com)

Amaryllidaceae (Allium unntatt kepaløk og hvitløk): Stephen Barstow (sbarstow2@gmail.com)

Flerårige grønnsaker og edimentals: Stephen Barstow (sbarstow2@gmail.com)

Amaranthaceae (Spinat, amarant, hagemelde): Andrew McMillion (amcmillion@mac.com)

Apiaceae (gulrot, pastinakk, karve osv.): Andrew McMillion (amcmillion@mac.com)

Cucurbitaceae (squash): Andrew McMillion (amcmillion@mac.com)

(NB! Vi ser for oss at samme person også kan være leder for flere laug!)

Om du synes dette kan være spennende, ta gjerne kontakt med oss, også om du har forslag til andre laug! Du behøver ikke nødvendigvis være ekspert. Ekspertisen kan hentes fra laug i de andre nordiske land som har holdt på med dette i mange år eller andre i styret som har kompetanse men ikke tid til å være laugsleder.

4. Nytt fra KVANNs Kvann-laug

Vi i styret er glad for at Karl Aakerro i bi-O design har takket ja til å være KVANNs laugsleder for Angelica-slekten. Han har allerede startet et langsiktig prosjekt for å etablere en ny linje av Vossakvann med mest mulig stabilisering av egenskapen fylt stengel. Inntil videre beskrives både dette prosjektet og bevaringsarbeidet for de eksisterende linjene på <http://archangelica.no>. Vi oppfordrer medlemmer av KVANN som ønsker å være med på KVANN-laug og/eller etablere Vossakvannfelt om å ta kontakt med Karl (adressen ligger på websiden)

5. Flaskeapple av skoghage-gartner Eirik Lillebøe Wiken

Dette er en svært gammel og vidt utbreidd epleklon, som sannsynligvis stammer fra Holstein. Det er visstnok uråd å seie heilt sikkert når klonen kom hit til landet. Den blei tatt opp i Munsters planteskole på Høvik i Lier i 1822. I forrige århundre var det ein av dei klonene som blei vanligst dyrka og best likt hos oss. Nå ser det ut til at klonen går ut av bruk og det blir planta lite nytt av den.

Modningstid er januar og holder seg ut mars.

Sorten er nevnt med navn og historie i:

Melonenapfel oder Flaschapfel (C. C. L. Hirschfeld : Handbuch der Fructbaumzucht, I. Braunschweig 1788)

Melon (Andre Leroy: Dictionnaire de pomologie. Paris, 1867-1875)

Prinzen-apfel (F. Jahn, Ed. Lucas und J. G. C. Oberdieck: Illustriertes Handbuch der obstkund. Stuttgart, 1859-1875)

Prinz (Charles Downing: The fruits and fruittrees of America. New Yourk & London, 1900)

Nonnetitte (H. C. Bredsted: Haandbog i dansk pomologi, 2,. Odense 1893)

Melonapple (Carl G. Dahl: Pomologi, 1. Stockholm, 1929)

Flaskeæble (A. Pedersen: Danmarks frugtsorter, 1. Æbler. Kjøbenhavn, 1937-1942)

Fra Norsk pomologi 1943:

God bord og husholdningsfrukt.

Vokser middels kraftig; Yngre tre vokser med opprett, smal krone. Etterhvert tynger frukten greinene utover, slik at krona blir noe breiere, treet blir middels stort.

Pollenkloner: Cox Pomona, Cox`s orange mfl.

Egenskap og verdi:

Treet er hardført og kan plantes på de fleste steder der fruktdyrking spiller noen rolle; Men det er bare i de beste strøk og i varm jord at den når en slik utvikling at den virkelig kan kalles bordfrukt. I dårlig utvikling er frukta grønn og visner sterkt, og kan bare brukes til husholdningsfrukt. De store fruktene med den lange, tynne stilken har også svært lett for å blåse ned. Treet må derfor plantes på steder med god livd. Frukta må få henge lengst mulig på treet. Epler av klonen som er tidlig høsta, er det uråd å berge mot visning ved lagring. Treet begynner ikke å bære tidlig, men som litt eldre bærer det jamt og årvisst, sjelden rikt. I privat hager kan det være verdt å ta klonen med der en kan få den godt utvikla, for den er da lett å lagre utover vinteren. Største feilen er at den har så lett for å visne.

Jeg ville nevne denne apalen fordi min favoritt poet har lagat diktet:

EG HOGG NED DEN STORE APALEN UTFOR GLASET

Eg hogg ned den store apalen utfor glaset,
Han skygde for utsyni, det var eitt, det
vart skumt i stova um sumaren, dessutan
vilde ikkje Gartnarhallen ha
Flaskeple lenger.

Eg tenkte på kva far min
vilde ha sagt, han lika
den apalen.
Men eg hogg han ned.

Det vart ljosare, eg kan
sjå ut fjorden og elles
fylgja betre med
på fleire kantar,
huset kom meir
i berrsyni,
viser meir att.

Eg vil ikkje vera ved det, men eg saknar apalen.
Her er ikkje som fyrr. Han livde for vinden og gav
god skugge, soli glytte gjennom greinane inn
på bordet, og um nætene låg eg ofte og lydde
til susen i lauvet. Og dei Flaskepli, det finst ikkje
betre eple ut på vårparten, dei har så fin krydda smak.
Det gjer ilt kvar gong er ser stubben; når han er morken,
skal eg brjota han upp og slå han sund til ved.

Olav H. Hauge

(Frå "Spør vinden", 1971)

6. Ny bok fra Sverige: Kulturarvsväxter för framtidens mångfald

For et par uker siden fikk jeg en kopi av denne spennende boken i posten, hvor forfatterne Strese og Dahl oppsummerer resultatene av POMs (*Programmet för Odlad Mångfald*) sparrisoppromptet hvor det er samlet inn vegetativt formerte nytteplanter fra hele Sverige over en 10 års perioden. Dette har gått parallelt med mitt eget (mindre) prosjekt her i Norge med innsamling og dokumentasjon av gamle norske flerårige nytteplanter, finansiert fra 2008 av Genressurssenteret (året etter sparrisoppromptet startet i Sverige) og de siste årene av Landbruksdirektoratet. En av løkene som er beskrevet i boken ble funnet i Norge. KVANN medlem Halldis Myhre Tvete i Ringeby tipset meg allerede i 2005 om en spesiell type pipeløk som hadde fått lokalnavnet svenskelaug (mulighens etter de svenske åkergraverene) eller storlaug (større en gressløk). Dette er fortsatt den minste form for pipeløk jeg har vært borti! En annen kjenning i Norge er Norrlandsløk som flere medlemmer dyrker (den vil jeg gjerne komme tilbake til i et senere nyhetsbrev). Jeg har ikke fått tid til å lese mye i boken, men nok til å kunne anbefale den til KVANN medlemmer!! Omtalen nedenfor er oversatt fra

omtalen på POMs webside, hvor det også står informasjon om hvordan man bestille den. Se <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/publikationer/bocker/kulturarvsvaxter-for-framtidens-mangfald>

«Hvordan lages et effektivt pepperroteliksir mot skjørbuk, og hvorfor må egentlig hvitløk plantes på et hemmelig sted for ikke å miste sin magiske kraft? Når ble abrodd og mesterrot guddommelige planter og hvor ble de funnet? I juni 2018, mer enn ti år etter Sparrisoppet (Asparges-oppet) ble lansert, presenteres endelig de nyttige plantearten-vekstene samlet i en bok, skrevet av oppets prosjektledere Else-Marie Strese og Erik de Vahl, gartnere i Nationella genbanken. I boken Kulturarvsvaxter för framtidens mångfald presenteres de vegetativt formerte kjøkken-, krydder- og medisinske-vekster som ble samlet inn og prøvedyrket. Planter som rosenrot, abrodd, pepperrot og asparges samles her sammen med løkvekster som potetløk (en østlig form for sjallott), hvitløk og rosenløk (*Allium carinatum*, Stephen merkn.). Sort for sort presenteres vekstenes kultur- og dyrkingshistorikk, men her gis også konkrete dyrkings-instruksjoner og eksempler på oppskrifter slik vekstene ble brukt historisk. Av oppetene som POM gjennomførte, var Sparrisoppet ett av de siste. Hundrevis av folk var allerede ute på landet på leting etter roser, prydløk og stauder da oppet startet. Else-Marie Streses arbeidet med å kartlegge og prøvedyrke svensk-dyrket humle var allerede kommet langt, og tidligere hadde Frøuppet også samlet og dokumentert frøformerte grønnsaker. Oppet fikk navn etter den kategorien grønnsaker som ofte ble dyrket i mørket for å få fram de blekede grønnsakene, som på 1800-tallet var på moten i høyere samfunnslag der maten ikke bare var en konstant kilde til bekymring. Artiskokker, kardonskokk, kvann, strandkål, rabarbra og naturligvis også asparges, fantes noen ganger i litteraturen kalt "sparrisvaxter". I tillegg til disse grønnsakene innebefattet oppet også vegetativt formerte løk, krydder og medisinerplanter. I boken kan du lese om den sjeldne ädelmynten som ble brukt i barkebrød på 1860-tallet, de store pepperrot-dyrkere i Enköping på slutten av 1800-tallet, aspargesdyrker Johan Öhmans patenterte apparat for dampdriving av asparges vinterstid fra 1855, Selma Lagerlöf-rabarbra fra Falun og flere. Alle varianter som er beskrevet i

Kulturarvsväxter för framtidens mångfald er en spennende bok også interessant for oss i Norge

boken, skal nå bevaras for fremtiden sammen med sin kulturhistorie. De vil være i Nationella genbanken i Alnarp, men vil også vises på lokale klonarkiver rundt om i landet. Forhåpentligvis vil flere av dem bli relansert i handelen under merket Grönt Kulturarv®.»

7. Etterlysning av flerårige nytteplanter

KVANN ønsker tips om gamle flerårige mat- og krydderplanter og spesielt LØK (Alliumslekten; feks pipeløk, luftløk, bendelløk, seiersløk, gressløk, rosenløk osv.). Vi ønsker kun informasjon om plantemateriale som sannsynligvis er minst 50 år gammelt eller eldre. Det kan være en plante som er arvet fra bestemor, eller som fortsatt står i bestemors hage. Innsamlede planter blir plantet i den nye Alliumhagen i Ringve Botaniske Hage i Trondheim. Planter som har forvillet seg ut av hager er også av interesse. Vi er også interessert i asparges *Asparagus officinalis*, stolt henrik *Chenopodium bonus-henricus*, korsonnerot *Scorzonera hispanica*, stjernemelde *Hablitia tamnoides* og vadderot *Phyteuma spicata*, samt eldre krydder- og medisinske urter. Disse kan være av interesse; løpstikke, estragon (fransk og russisk), spansk kjørvel, kvann, kalmusrot, malurt, timian, isop, fennikel, sitronmelisse, kattostene, mynter m.fl. Vill vasspepper *Polygonum hydropiper* er også av interesse. Stephen Barstow er takknemlig for alle tips, helst med bilder. sbarstow2@gmail.com eller tlf. 91529516.

8. Landbruksdirektoratets arbeid med ny strategi for bevaring av norske genetiske ressurser for mat og landbruk

Landbruksdirektoratet er bedt av Landbruksdepartementet om å lage et utkast til ny nasjonal strategi for bevaring av genetiske ressurser for mat og landbruk. Fristen er satt til 1. mars 2019. Det er opprettet en ekstern referansegruppe på 8 personer, men der er dessverre ikke KVANN tatt med. Norsk genressurssenter, Småbrukarlaget, forskere og landbruksekspertene er med. Strategien skrives av direktoratet. I den forbindelse har Norsk genressurssenter invitert til et seminar på Botanisk hage, Tøyen hovedgård, den 26. september, kalt "Mangfold for framtida - bevaring av genressurser i husdyr, planter og skogstrær." (se nedenfor for mer informasjon). Direktoratet vil på seminaret informere om arbeidet med strategien. KVANN har tidligere tatt til orde for et slikt seminar, og er derfor fornøyd med at det nå skjer.

Dette arbeidet er midt i kjernen av det KVANN er engasjert i, og det er svært avgjørende for oss, og alle dere som til daglig er engasjert i å bevare og videreutvikle norske plantegenetiske ressurser, at vi nå får en nasjonal strategi som setter dette viktige arbeidet på agendaen. Det vil si også den politiske agendaen. Våre genressurser er truet fra mange hold, og vi er avhengige av at alle gode krefter i landet, inkludert våre myndigheter, forstår betydningen av dette. Vi er inne i store klimaendringer og internasjonale strukturendringer mht kontroll over matproduksjon, genressurser og landbruk. Det er derfor enda større grunn til å intensivere arbeidet med å ta vare på norske og nordiske genressurser, samt å videreutvikle nye for vårt nordlige landbruk. KVANN vil ta en klar pådriverrolle opp mot myndighetene og ellers for å sikre at vi får en god strategi som tar vare på og utvikler norske plantegenetiske ressurser i framtida (**av styremedlem Kjell Hødnebø**).

9. Pawpaw og kastanjer i Italia

I sommer besøkte Andrew McMillion Professor Elvio Bellini og hans *Chestnut Study and Documentation Centre* i Marradi, Italia. Målet var egentlig å treffe Europas ledende Pawpaw (*Asimina triloba*) forsker Dr. Domenico Montanari i Faenza, som sammen med Professor Bellini har skrevet en bok om Pawpaw. Etter en tur til en utrolig vakker kastanjegård i fjellene utenfor Marradi, dro vi til Pawpaw Nursery and Orchard i Faenza med omvisning av selveste Dr. Montanari. Han forklarte at han startet å forske på Pawpaw for 40 år siden og plantet ut 1500 trær. Av dem var det Prima1216 som var den beste. Den klarer seg bra i Italia og helt opp til Tyskland. Dr. Montanari mente at den også bør klare seg helt fint under norske forhold, og var glad for å høre at vinterens stratifiseringsprosjekt av Pawpaw-frø var vellykket i Norge.

Det ble forklart at små trær må ha «føttene i jord» i noen år før de kan ha «hode i luften». DVS at små trær helst ikke vil ha direkte lys før de blir store nok. Derfor var alle småplanter under fiberduk. De brukte kun kloner av selekterte sorter Pawpaw og Kastanje.

Dersom man vil lære mer om Pawpaw, kan man høre Pawpaws 101: From Seed to Table <https://sustainableworldradio.com/paw-paws-101-from-seed-to-table/>

Bilder fra Andrews studietur til Italia

10. Webansvarlig, utviklere og revisor søkes

Vi søker fortsatt etter webansvarlig og et medlem som kan hjelpe oss å utvikle websiden (Wordpress). Vi søker også etter revisor!

11. Arrangementer

Innhøstningsfest i Hamar Verdenshage

Torsdag 13. september kan du bli med på festen i Hamar, invitert av KVANN medlem Ragnhild Gjems!

<https://www.facebook.com/events/301144414047319>

Åpen hage hos Lone Dybdal

Søndag 16. september blir det åpen hage hos styremedlem Lone Dybdal i Jevnaker. Det kommer mer informasjon på <https://www.facebook.com/NedreSandviken>

Høstkurs i Valdres

Lørdag 22. september holder medlem Anders Nordrum kurs om høsting, sortering og lagring av avlingen fra kjøkkenhagen (Leira i Valdres)

<https://www.datsja.no/blogg/2018/9/2/hstkurs-i-beredskapshagen-lrdag-22-september>

Mangfold for framtida seminaret

Onsdag 26. september arrangerer NIBIO seminaret «Mangfold for framtida - bevaring av genressurser i husdyr, planter og skogtrær». Flere i KVANNs styre er påmeldt. Påmeldingsfristen er 15. september! Mer informasjon her: <https://nibio.pameldingssystem.no/fagseminar-2018#/home>

Epleforedrag på Nordmøre

Lørdag 29. september inviteres til epledag med eplepressing og foredrag. Styremedlem Susanne Friis Pedersen holder foredrag om gamle eplesorter som kan være aktuelle for økologisk dyrking – også i private hager. Arrangementet er for hele familien og er en del Øko-uka. Sted: Tingvoll Økopark kl. 12 – 17. Se også <https://www.norsok.no/nyheter/2018/program-for-okouka-i-more-og-romsdal-2018>

Frøkurs og foredrag i Stavanger

Helgen 27. – 28. oktober er det frøhelg i Stavanger! Vi har invitert Søren Holt fra Frøsamlerne i Danmark til å holde grunnkurs i frødyrking og vi vil også vise filmen *Seed: The Untold Story*. På søndagen skal han holde sitt foredrag om Planteforedling i bakhaven. Vi kommer tilbake med flere detaljer etter hvert!

Frøkurs i Trondheim

Det er også planlagt frøkurs i Trondheim i løpet av vinteren!

12. Seiersløk i Granvin

Under mitt besøk i Sørvest-Norge for å delta på Nordic Permaculture Festival i Jondal, benyttet jeg anledningen til å besøke den eneste naturaliserte standen av seiersløk (*Allium victorialis*) i Sør-Norge, hvor den vokser på en liten øy i Granvinselven. Den har muligens kommet her gjennom jektefarten fra Lofoten, plantet i en hage i nærheten og senere forvillet seg! Selv om det fortsatt var flere hundre løk på lokaliteten, har bestanden blitt synlig redusert sammenlignet med mitt siste besøk i 2009, sannsynligvis delvis på grunn av erosjon forårsaket av den store oktober 2014-flommen. Nylig gjennomførte anleggsarbeid langs elva for å beskytte bebodde deler av Granvin fra flom har trolig resultert i at seierløk-lokaliteten nå er mer truet. Frø ble samlet under mitt besøk for å tilbys medlemmer av KVANN som er villige til å bevare genotypen! Medlem Geir Flatabø som bor i Granvin, forteller at Jaunssen Gjestgjevarstad i Granvin har begynt å høste / bruke av løken og lager pesto som blir servert til gjester, med god tilbakemelding! Se også

<http://www.edimentals.com/blog/?p=18533>

13. KVANN treff i Trondheim

Det ble et vellykket KVANN treff i Trondheim i juni med deltagere fra hele landet! Takk til alle dere som kom! Dere finner lenk til

Dag 1 <http://www.edimentals.com/blog/?p=18145> (Væres Venner Felleslage og Presthus Gård)

Dag 2 <http://www.edimentals.com/blog/?p=18065> (tur av Stephens hage) og Andrews video hvor jeg forteller om udo (*Aralia cordata*), flerårige grønnsaker og skogshager
Tur langs Homla i Malvik kommune på jakt etter strutseving og andre delikatesser:
<http://www.edimentals.com/blog/?p=18083>

Dag 3 <http://www.edimentals.com/blog/?p=18114> (KVANN på Ringve Botaniske Hagens Åpen Dag)

Se også fra Stephens spiselig hagevandring på Ringve her

https://www.facebook.com/solvorl/media_set?set=a.10155525738251039&type=3 (bilder av Solvor Leistad)

14. KVANN på Dokka Hagefestival

KVANN hadde stand og Stephen holdt foredrag under Dokka Hagefestival i juni. Noen bilder kan sees her: <http://www.edimentals.com/blog/?p=18175>

15. KVANN på Nordisk Permakultur Festival

Eirik Lillebøe Wiken og Stephen var med på Nordic Permaculture Festival i fantastiske Jondal i juli. Vi hadde stand, foredrag og hagevandring.

Noen bilder kan sees her: <http://www.edimentals.com/blog/?p=18475>